

У романах трапляються назви інших річок: Дніпро, Дон, Волга, Міссісіпі, Висла, Амазонка, гір: Кордильєри, Гімалаї, Карпати, Альпи, Кавказ тощо.

У творах переважають дійсні географічні назви. Письменник за допомогою географічних назв окреслює художній простір, позначає місце дії, супроводжуючи дорожні сюжети, вдаючись до образних переосмислень. Топонімія у творах розмаїта, багатопланова, становить важливий елемент ідіостилю Уласа Самчука.

Антропоніми своєрідно відображають іменник Волині кінця ХІХ – початку ХХ ст., хоча, звичайно, не є натуралістичним його знімком.

Ономастичний простір у досліджуваних текстах засвідчує глибоке проникнення в історію та культуру народу. Серед особових імен, які вводить у художні твори письменник, переважають назви, властиві українцям. Ономастикон Уласа Самчука глибоко відображає авторське світобачення, свідчить про особливості індивідуального стилю письменника.

Отже, власні імена як елемент лексичної системи служать для створення художнього образу, розкриття авторського світогляду, відображення мовних і літературних традицій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко М.В. Русская антропонимика / М.В. Карпенко. – Одесса, 1970.
2. Самчук У.О. Волинь: Роман у трьох частинах. Т. 1 / У.О. Самчук. – К.: Дніпро, 1993. – 574 с.
3. Самчук У.О. Волинь: Роман у трьох частинах. Т. 2 / У.О. Самчук; післямова С. П. Пінчука. – К.: Дніпро, 1993. – 334 с.
4. Самчук У. Дермань. Роман / Улас Самчук. – Рівне: Волинські обереги, 2005. – 120 с.
5. Самчук У.О. Марія. Хроніка одного життя: Роман / У.О. Самчук; підгот. тексту та післямова С. П. Пінчука. – К.: Укр. письменник, 2000. – 189 с.
6. Словарь української мови / збір. ред. журн. “Киевская старина”; упорядкував, з дод. власн. Матеріалу, Б. Грінченко: У 4т. – К., 1907-1909. – Т.1 – 4.
7. Фоякова О.И. Имя собственное в художественном тексте / О. И. Фоякова. – Л., 1990.
8. Герц М. Бог уложив у мої руки перо/ М. Герц // Рідна школа. – 1997. – № 11. – С. 12-16.
9. Жив'юк А. Дерманські обереги У. Самчука / А. Жив'юк // Слово і час. – 1993. – № 8. – С. 81-82.

УДК 811.116.2

АНТРОПОМОРФНА МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ НОМІНАЦІЇ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Калько В.В., к. філол. н., доцент

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У статті комплексно проаналізовано антропоморфну метафору як один із продуктивних засобів творення найменувань лікарських рослин української мови, визначено її гештальтне, структурне та дифузне підґрунтя.
Ключові слова: метафора, гештальт, аналогізація, назви лікарських рослин.

Калько В.В. АНТРОПОМОРФНАЯ МЕТАФОРА КАК СРЕДСТВО НОМИНАЦИИ ЛЕКАРСТВЕННЫХ РАСТЕНИЙ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА / Черкасский национальный университет им. Богдана Хмельницкого, Украина.

В статье комплексно проанализирована антропоморфная метафора как один из продуктивных средств создания наименований лекарственных растений украинского языка, определена ее гештальтная, структурная и диффузная основа.

Ключевые слова: метафора, гештальт, аналогия, названия лекарственных растений.

Valentina Kalko ANTHROPOMORPHIC METAPHOR AS A NOMINATION NAMES OF HERBS PLANTS UKRAINIAN LANGUAGE / Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi, Ukraine.

The article studies associative the anthropomorphic metaphor as a community means of creating names of herbs plants of the Ukrainian language, to its heshtaltne, structural and diffuse basis.

Key words: metaphor, Gestalt, analogizatsiya names of herbs plants.

Назви лікарських рослин – одна з найдавніших систем, у якій відображено досвід практичного і культурно-міфологічного освоєння світу рослин як однієї з досить значущих для людини частин довкілля. У лінгвоукраїністиці фітоніми досліджували в аспектах діахронії (І.В. Сабадош, О.М. Пашенко та ін.), словотворення та словотворчих типів (Р.О. Бачкур, П.І. Білоусенко, В.В. Грещук, Л.О. Симоненко, М.М. Фещенко, Л.Д. Фроляк та ін.), семантичної мотивованості (А.М. Шамота, О.М. Пашенко, А.М. Сердюк та ін.), стилістичного забарвлення (В.В. Галайчук, І.І. Рогальська, С.А. Шуляк та ін.) тощо. Досить фундаментально проаналізовано діалектні назви рослин (О.Ф. Миголинець, Л.А. Москленко, Р.С. Омельковець, М.В. Поістогова, А.О. Скорофатова та ін.). Проте, попри значну кількість ґрунтовних наукових праць, аналіз метафоричних найменувань лікарських рослин з урахуванням досягнень когнітивної лінгвістики, що уможлиблює проєкцію метафоричних процесів на операції мислення та інші смислопороджувальні механізми, не був предметом спеціальних досліджень. З огляду на це, актуальність нашої статті зумовлена потребою пояснення когнітивного підґрунтя антропоморфної метафори як одного із механізмів творення назв лікарських рослин в українській мові, оскільки “наше мислення, щоденний досвід і поведінка значною мірою зумовлені метафорою” [7, с. 387], тому, вивчаючи метафору, ми пізнаємо загальні закономірності людської свідомості, особливості освоєння довкілля. Метою статті – здійснити комплексний аналіз найменувань лікарських рослин, мотиватором яких є антропоморфна метафора, у проєкції на психокогнітивні структури етносвідомості.

Оскільки номінативний процес має яскраво виражений антропоцентричний характер, то ознаки, покладені в основу номінації, можуть відображати не тільки об’єктивні властивості рослин, але й суб’єктивно приписувані їм номінатором. З огляду на це, значний масив найменувань лікарських рослин має метафоричне підґрунтя. Метафору, слідом за О.О. Селівановою, розуміємо як “найпродуктивніший креативний засіб збагачення мови, вияв мовної економії, семіотичну закономірність, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої” [12, с. 388]. Когнітивний механізм метафоричного творення назв лікарських рослин пов’язаний із використанням уже наявних у мові ресурсів. Метафора заперечує належність об’єкта до того класу, до якого він насправді належить, і стверджує його входження до іншого, до якого він не може бути віднесений раціонально [2, с. 17]. Виникнення метафоричних номінацій відбувається шляхом зближення, зіставлення концептуальних сфер, у результаті якого найменування рослин співвідносяться із знаками інших когнітивних моделей. Л.О. Чернейко вважає, що “образність когнітивної метафори послаблена її вимушеною номінативністю. Це метафора “за потребою”. Її використовують не через бажання охарактеризувати явища, а через відсутність прямих номінацій, тому образ супроводжує номінацію. Він засіб номінації, а не її мета. Когнітивна метафора створює не факультативну, а обов’язкову образність” [16, с. 262].

У процесі найменувань лікарських рослин використовується аналогізація різних концептуальних сфер. Традиції перенесення інформації з однієї царини на іншу пов’язані з культурою (міфологічною, релігійною, політичною, соціальною, історичною тощо терміносистемами) українського народу. Дж. Лакофф та М. Джонсон зазначають, що в картуванні дійсності мотиваційною ознакою метафор є “національно-культурна мовна своєрідність” [7, с. 414]. Культура визначає власне взаємодією реципієнтних зон із донорськими та те, з якої сфери діяльності буде запозичений вихідний концепт, сцена чи сценарій, використовуваний для вербалізації певного смислу. С. Ульман обґрунтував, що антропоморфізм, зооморфізм, просторовий стереотип і синестезія – панхронічні моделі метафоричного перенесення, продуктивний засіб творення найменувань [див.: 15]. Однією із найпродуктивніших метафор, використовуваних під час творення назв лікарських рослин, є антропоморфна. Як зауважує К.В. Рахіліна, конкретний характер концептуальної зони “Людина” породжує широкі можливості для метафоричного перенесення назв, пов’язаних із індивідом, частинами його тіла, місцезнаходження в просторі та рухом [10, с. 381]. Антропоморфна метафора відзначається надзвичайною поширеністю і різноманітністю. На думку Н.Д. Арутюнової, людина відобразила в мові свою подобу, внутрішні стани, емоції, інтелект, ставлення до предметного і непередметного світу, зафіксувала себе в іменах природних об’єктів, її присутність дає про себе знати на всьому просторі мови, який наскрізь антропоцентричний [3, с. 3]. Причину широкої репрезентації метафор такого типу вбачаємо також і в тому, що “нічого в пізнанні природи людина не отримує без первісної антропологізації предмета дослідження” [9, с. 13]. Ототожнення довкілля з людиною було і залишається незмінним прийомом пізнання. Умоглядні категорії людина намагається вербалізувати за допомогою термінів наочних концептів, тобто таких, які доступні їй у відчуттях – смакових, зорових, дотикових, слухових, одоративних.

Продуктивність антропоморфної метафори в назвах лікарських рослин також можна пояснити світосприймальною настановою українців, яку визначають як споглядальну, зорієнтовану передовсім на духовну та чуттєву царини людини [6, с. 11]. Сентименталізм, чуттєвість, індивідуалізм, любов до природи, мистецтва, обрядовості, зорієнтованість на людину, бачення світу крізь призму свого “я” – ознаки української ментальності [див.: 14]. Отже, саме кордоцентрична свідомість української нації зумовила виникнення

найменування лікарських рослин, мотиватором яких є антропоморфна метафора. Її репрезентації великою мірою сприяло обоження світу флори українцями, подібність їхніх біологічних циклів розвитку до ритму життя людини, схожість зовнішніх ознак рослини з деякими рисами будови людського тіла, аналогія між природними властивостями представників флори та моральними якостями індивіда. “Унаслідок схильності людини до одухотворення в назвах лікарських рослин відображено частини тіла, риси її характеру” [4, с. 79].

Суперконцепт ЛЮДИНА є досить складним і неоднорідним, тому способи вбудованості асоціатив-терміналів із цієї донорської зони у реципієнтну зону ЛІКАРСЬКА РОСЛИНА різноманітні. Найбільш продуктивним засобом перенесень найменувань із донорської зони ЛЮДИНА до реципієнтної зони ЛІКАРСЬКА РОСЛИНА є гештальтування як “застосування знаків інших концептів на підставі подібності” [12, с. 484]. Метафори такого типу здебільшого ґрунтуються на зіставленні ще не поійменованих рослин з уже відомим зоровим гештальтом, сенсорним прототиповим образом. Зоровий образ рослини немовби вбирає в себе, синтезує, організовує навколо себе дані інших органів відчуттів.

Назви *лисак*, *лисачок* походять від *лисий* ‘з лисиною або без волосся на голові (про людину)’ [13, IV, с. 489], що спричинено, очевидно, зовнішнім виглядом суцвіття, яке має велику кількість трубчастих квіток, оточених язичковими, у зв’язку з чим посередині утворюється ніби лисина; *сліпак*, *сліпа тютя*, *сліпота*, *сліпотан* утворено від *слітий* ‘позбавлений зору, здатності бачити’ [13, IX, с. 361] умотивовано, імовірно, тим, що квіти цих рослин частину доби чи в сиру погоду бувають закриті.

Мотивація як наукової, так і народних назв Глухої кропиви білої *глухавка*, *глушник*, *глушиця*, *глуш* пояснюється метафоричним уживанням атрибутива *глухий* ‘який нічого не чує або недочуває’ [13, II, с. 88]. Пояснюючи походження цих найменувань, В. Махек припускає, що прикметник *глухий* указує на несправжність рослини [18, с. 197]. Ця думка частково справедлива в тому разі, коли прикметник є означенням іменника – назви рослини – *глуха кропива*, оскільки рослини роду Глуха кропива формою листків та будовою стебла подібні до представників родини Кропивових. Але вибір асоціата *глуха* для позначення рослини, схожої на Кропиву дводомну, не випадковий: *глуха* в складі цього двослівного найменування означає не просто “несправжня”, а “нежалка”, тобто така, що “ніби не відповідає на дотик” [5, с. 531], мов не чує, що їй підтверджують народні найменуваннями цієї рослини. Отже, квалітатив *глухий* у реципієнтній зоні ЛІКАРСЬКА РОСЛИНА унаслідок метафоризації відображає особливості не слухового, а тактильного сприйняття.

Метафоричні найменування *старівник*, *старець*, *старина*, *старник*, *старовина* асоціативно пов’язані з функцією квалітатива *старий* ‘який прожив багато років, досяг старості’ [13, IX, с. 654], що відображає вікові характеристики індивіда. На думку В. Махека, ці назви опосередковані раннім відцвітанням і відмиранням рослин, які рано старіють [18, с. 142]. На наш погляд, аналогізація ознак відбувається шляхом зорового сприйняття двох концептосфер — ЛЮДИНА і ЛІКАРСЬКА РОСЛИНА. Ці номінативні одиниці пов’язані із зовнішнім виглядом квіткових голівок: після дозрівання і відпадання плодів-сім’янок квітколоже нагадує лисину. Слід зауважити, що й наукова назва Жовтцю їдкою *Senecio* походить від лат. *senex* ‘старий, лисий’ [17, с. 109] і теж є гештальтно мотивованою.

Народні назви Ломикаменю болотного *кучерявець* та Лободи запашної *кудрявник*, *кудравці* утворено на ґрунті асоціативних зв’язків квалітатива *кучерявий* ‘який має кучері’ [13, IV, с. 423], що характеризує зовнішні риси людини і зумовлений наявністю довгих, закручених коренів рослини. Незначна кількість назв лікарських рослин сформована внаслідок аналогізації квалітатива, що відображає людські риси характеру, вдачу: *ласкавка*, *ласкавець* від *ласкавий* ‘який виявляє ласку, ніжність; ніжний, приємний, голубливий, пестливий’ [13, IV, с. 450] – умотивовано тим, що листя рослини приємне на дотик, пухнасте; *лютик*, *лютан* від *лютий* ‘безжалісно жорстокий, нещадний’ [13, IV, с. 574] – опосередковане отруйною дією рослини, її подразливістю для людини; *злинець*, *злінка* від *злий* ‘сповнений злості, ворожнечі; лихий лютий, осатанілий, сердитий’ [13, III, с. 592] – пов’язано з тим, що рослина засмічує поля. У народних назвах метафоричне переосмислення квалітатива корелює ще й модусом, що зумовлено негативною оцінкою рослин номінатором. Антропоморфна метафора може бути пов’язана також із позицією темпоратива – асоціатом найменування рослини. У таких найменуваннях реалізована модель мотивації: “самотня Людина” – “рослина, яка залишається на полях після збору врожаю”. Гештальтна мотивація назв *удова*, *сирітки* – результат перенесення найменувань *вдова* ‘жінка, яка після смерті чоловіка не одружилася вдруге’ [13, I, с. 312] та *сирота* ‘дитина, підліток, що втратила батька й матір або одного з них’ [13, IX, с. 202], опосередкованого тривалим і пізнім цвітінням рослин.

Значна кількість назв лікарських рослин, утворених на ґрунті зорових асоціацій, пов’язана з позначенням форми. І. Г. Рузін, зазначаючи, що лінгвістична категорія форми має дещо розмитий і невизначений характер, протиставляє при цьому два типи початкових денотатів, покладених в основу атрибутів форми: геометричні фігури й тіла (конус, круг, квадрат) і негеометричні об’єкти (чобіт, крило, ріг тощо) [11, с. 82]. В основі метафоричного сприйняття форми лікарських рослин лежать перцептивні метафоричні оператори. Виокремлення прототипів форми ґрунтується як на перцептивному вирізненні (з великого розмаїття форм обираються не всі, а лише ті, що у процесі категоризації є своєрідним еталоном для перцепції), так і на їхній

близькості людині (це вже категоризовані, добре відомі номінаторові реалії). Тому номінації, що ґрунтуються на схожості форм предметів, допомагають скласти уявлення не тільки про контури, обрис номінованого, а й про його структурні властивості. Зазначимо, що підґрунтям для порівняння форми значної кількості назв лікарських рослин чи їхніх частин слугують партитиви концептосфери ЛЮДИНА.

Найбільше метафоричних найменувань лікарських рослин пов'язано із зоровим сприйняттям форми їхніх суцвіть. Партитиви з донорської зони ЛЮДИНА передають різні конфігурації форми рослин: а) клиноподібну, напр.: *бородка*, *бородач* 'сухе суцвіття рослин подібне до бороди'; *сирцятка*, *серденько* 'суцвіття рослини нагадує маленьке серце'; б) круглу, кулясту, напр.: *головачень*, *головак*, *головайчик*, *головашки*, *головишка*; в) опукловидовжену, напр.: *ротики* 'віночок квітки двороздільний, пелюстки формою нагадують рот'; *зубашиник* 'квіти рослини формою подібні до губи'. Деякі найменування лікарських рослин, зумовлені специфікою сприйняття форми суцвіть рослин, спричинені складнішими асоціативними процесами, що здійснюються на ґрунті цілісної обізнаності номінатора з порівнюваною реалією, напр.: *борець* – від *борець* 'воїн' [5, с. 230] 'квітка рослини подібна до шолома воїна' (пор. словацьку назву цієї рослини *prilbica* 'шолом'); *кавалерчики* – від *кавалер* 'кавалерист' 'квіти рослини закінчуються шпоркою' (пор. іншу назву рослини *кавалерійські шпори*). Ономазіологічна структура композита *кровоголовка* сформувалася на ґрунті метафоричного вживання обох ознак: елемент *кров* указує на темно-червоний колір квіток рослини, а *голов* – на форму суцвіття. Використання суфікса *-к(а)* пов'язане з невеликим розміром суцвіть Родовика лікарського.

Партитив із донорської зони ЛЮДИНА також може відображати особливості форми: а) листка, напр.: *язичниця*, *язички* 'листки рослин цілісні, довгасті і своєю формою нагадують язик', *ушик* 'листки формою дещо подібні до вуха', *пальчики*, *перстач* 'п'ятироздільні листки розташовані у формі пальців однієї руки', *зуб*, *зубаня* 'рослина має гострі, зубчасті краї листя'; б) плоду, напр.: *сердечник*, *серцівка* 'плід схожий на серце', *ногіток* 'рослина має тверді й чіпкі плоди, які формою схожі на нігті'; в) стебла, напр.: *горлець* 'стебло рослини просте, довге, трубчасте, ніби горло'; г) кореня, напр.: *зубчатка* 'біле коріння рослини формою і кольором нагадують зуб' (пор. інші її назви: *зубний корінь*, *зубна трава*). В окремих випадках складно виявити, на ґрунті яких саме ознак сформувалася антропоморфна метафора. Такий тип метафоричних перенесень кваліфікуємо як метафорично-дифузний – "поєднання на підставі аналогії" [12, с. 484], в основу якого покладено не одну ознаку реалії, а сукупність ознак. Можливість виникнення такого метафоричного перенесення зумовлена тим, що реалія з донорської зони ЛЮДИНА у свідомості мовця пов'язана з певним сценарієм. Так, шляхом актуалізації вбудованого сценарію утворено найменування *сватки*, *баба-та-й-дідо*, *дідики-та-й-бабки*, *братки*, *брат-і-сестра*, *братчики-і-сестричка*, *брат з сестрою*, *іван-та-марія*, *олекса-й-марія*. Когнітивним підґрунтям назв цих рослин, квіти яких мають різнобарвлені пелюстки (дві верхні – темно-сині, дві бічні – жовті, а нижня – біла), є аналогізація їх з *бабою* та *дідом*, *братом* та *сестрою* – особами, що перебувають у стосунках кровної чи шлюбної спорідненості, але відрізняються за статтю.

У результаті комплексного асоціювання відбувається номінація Череди трироздільної *баршинині женихи*: вибір метафоричного мотиватора здійснюється на ґрунті інтеграції вбудованого сценарію – як до гарної дівчини (*баршини*) залицяються, чіпляються *женихи*, так і насіння рослини, що має гачки, прилипає до одягу людей, шерсті тварин. Убудованість сценарію може здійснюватися й на ґрунті опозицій: *хлопцева любов*, *мужеська вірність* – як чоловіки не завжди вірні у любові, так і насіння рослини розлітається при найменшому пориві вітру.

На аналогізацію уявлень про жіночу (дівочу) вроду опирається мотивація таких назв лікарських рослин як *дівичник*, *дівочник*, *кралька*, *наречена*, *невістулька* 'квіти рослин мають гарне велике біле суцвіття з жовтою серединою'; *красоля*, *красивуля*, *красотка* (Синюха голуба), *красуня* – метафорично мотивовані уподібненням красивої завдяки яскравому кольору квітів рослини до вродливої жінки (дівчини). У деяких випадках образна мотивація пов'язана із стереотипним портретом людини, народна назва при цьому містить психологічну імплікацію: високе соціальне положення передбачає особливо привабливу зовнішність: *королиця*, *царичка*, *царник*, *царичник*, *боярка*. Номінативні одиниці такого типу містять абсолютну естетичну оцінку, яка ніби "вивищується над сенсорними оцінками, гармонізує їх" [2, с. 14], задовольняючи притаманне номінаторові почуття прекрасного. Непродуктивна репрезентація естетичної оцінки у номінативному освоєнні лікарських рослин пояснюється, на думку Т. І. Вендіної, "злитістю людини зі світом природи. Відсутність дистанції між людиною і світом природи не дозволила поглянути на неї немовби "збоку". Естетичне замилювання природою відходило у номінативному акті на задній план, тоді як на передній виступали прагматичні цілі" [4, с. 36].

Підґрунтя окремих антропоморфних метафор-мотиваторів назв лікарських рослин становить інтеграція донорської і реципієнтної концептосфер на підставі одного суміжного компонента. Такий тип метафоричного мотивування, слідом за О. О. Селівановою, кваліфікуємо як структурно-метафоричний [12, с. 484]. Такі назви пов'язані з суперконцептом ЛЮДИНА через зв'язки предиката: *безсмертник*, *несмертельник* 'рослина, засихаючи, надовго зберігає вигляд свіжих квітів' (конекція предиката-опозитива з терміналом 'смерть'); *знитеник*, *знітейник*, *знітьльник*, *знитенник* – від *знититися* 'зігнути, пригнути, зіщулитися (про людину)' [13, III, с. 669] 'квіти рослини закриваються опівдні і нахилиються до землі'; *плакун* – від *плакати* 'лити

сльози (з горя, від болю, зворушення) [13, VI, с. 558] ‘перед дощем на кінчику листка рослини виступає краплинка води’. Підхід до мотивації народних назв Маку дикого *видюк, видяк, відьмак* характеризується неоднозначністю. Так, за свідченнями І. М. Носаля, ці номінативні одиниці пов’язані із словом *відьма*, оскільки, за народними переказами, насіння цієї рослини господарі розсівають по дворах на день Юрія, щоб відьми не ходили до корів [8, с. 268–269]. Таке пояснення мотивації є слушним щодо назви *відьмак*. Ми припускаємо, що найменування *видюк, видяк* виникли на ґрунті аналогізації предиката *видіти* ‘бачити’ внаслідок того, що під час досягання у верхній частині насіннєвої коробочки відкриваються отвори (ніби вічка), через які розсіваються зерна рослини.

Отже, у назвах лікарських рослин метафора виконує пізнавальну, евристичну функцію, уможливорює осмислення нового об’єкта пізнання з урахуванням знань про інші типи об’єктів, апелює до фонду загальних знань і тим самим створює можливість усвідомлювати ще непізнане. Використання для назв лікарських рослин метафоричної мотивації дає змогу заощадити мовні ресурси і відобразити певні якості поименованого об’єкта. Підґрунтя використання антропоморфної метафора як мотиватора найменувань лікарських рослин становить гештальтна подібність, структурно-метафорична вбудованість та дифузно-метафорична аналогія донорської зони ЛЮДИНА до реципієнтної ЛІКАРСЬКА РОСЛИНА. Дослідження когнітивної метафори зумовлює значні перспективи для опису номінативних процесів. Наші спостереження доводять, що підґрунтя більшості антропоморфних метафор становлять наївні уявлення, які, як зауважував Ю. Д. Апресян, “абсолютно не примітивні”, а навіть “складніші і цікавіші, ніж наукові” [1, с. 39], вони відображають досвід освоєння довкілля багатьох поколінь упродовж тисячоліть і здатні допомогти збагнути особливості національного менталітету, поглибити знання про концептуальну й мовну, наївну й наукову картини світу, пояснити специфіку омовлення етносом навколишнього світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю.Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 37-67.
2. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5-32.
3. Арутюнова Н.Д. Вступление / Н.Д. Арутюнова // Образ человека культуре и языке. – М.: Индрик, 1999. – С. 3-10.
4. Вендина Т. И. Русская картина мира сквозь призму словообразования / Т.И. Вендина. – М.: Индрик, 1998. – 369 с.
5. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / [під заг. ред. О.С. Мельничук та ін.]. – К.: Наук.думка, 1982. – Т. 1. – 632 с.
6. Киричук О.В. Ментальність: сутність, функції, генеза / О.В. Киричук // Ментальність, Духовність, Саморозвиток особистості: Тези доповідей та матеріали Міжнародної наук. конференц. Ч. 1. – К.-Луцьк, 1994. – С.11–16.
7. Лакофф Дж. Метафори, котрими ми живем / Дж.Лакофф, М.Джонсон // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 387-415.
8. Носаль І.М. Лікарські рослини і способи їх застосування в народі / І.М. Носаль, М. А. Носаль. – К.: Веселка, 1992. – 606 с.
9. Попович М.В. Понимание как логико-гносеологическая проблема / М.В. Попович // Понимание как логико-гносеологическая проблема. – К.: Наук.думка, 1982. – С. 3-18.
10. Рахилина Е.В. Основные идеи когнитивной семантики / Е.В. Рахилина // Фундаментальные направления в современной американской лингвистике. – М.: Изд-во Московского гос. ун-та, 1997. – С. 348-412.
11. Рузин И.Г. Когнитивные стратегии именованія: модусы перцепции (зрение, слух, осязание, обоняние, вкус) и их выражение в языке / И.Г. Рузин // Вопросы языкознания. – 1994. – № 6. – С. 79-100.
12. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
13. Словник української мови: в 11 т. / [ред. кол.: І.К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наук.думка, 1970-1980.
14. Старовойт І.С. Західноєвропейська і українська ментальність: Компаративний аналіз / І.С. Старовойт. – Тернопіль: Тернопільська академія народного господарства, 1995. – 184 с.
15. Ульман С. Семантические универсалии / С.Ульман. – Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 5: Языковые универсалии. – М.: Радуга, 1970. – С. 250-293.
16. Чернейко Л.О. Лингво-философский анализ абстрактного имени / Л.О. Чернейко. – М.: Изд-во МГУ,

1997. – 320 с.

17. Шамота А.М. Назви рослин в українській мові / А.М. Шамота. – К.: Наук.думка, 1985. – 162 с.

18. Mačhek V. Česká a slovenská jamena rostlin / V. Mačhek. – Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1954. – 367 s.

УДК 811.161.2.'366.587

АСПЕКТУАЛЬНІСТЬ: ДОСВІД КАТЕГОРІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОГО ДІЄСЛОВА

Калько М.І., д. філол. н., професор

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У статті окреслено теоретичні засади та описано досвід моделювання категорії аспектуальності в сучасній українській літературній мові як динамічного багатопланового феномена.

Ключові слова: дієслово, вид, аспект, аспектуальність, аспектуальний клас.

Калько Н.И. АСПЕКТУАЛЬНОСТЬ: ОПЫТ КАТЕГОРИАЛЬНОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКОГО ГЛАГОЛА / Черкасский национальный университет им. Богдана Хмельницкого, Украина.

В статье освещены теоретические основы и предложен опыт моделирования категории аспектуальности в современном украинском языке как многоуровневого динамического феномена.

Ключевые слова: глагол, вид, аспект, аспектуальность, аспектуальный класс.

Kalko M. I. ASPECTUALITY: EXPERIENCE OF CATEGORIAL MODELING ON MATERIAL OF UKRAINIAN LANGUAGE / Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi, Ukraine.

This article presents a theoretical framework and propose a modeling experience category aspectuality in the modern Ukrainian language as a dynamic multi-level phenomenon.

Key words: the verb form, aspect, aspectuality, aspectual class.

Стійка наукова зацікавленість аспектуальною проблематикою спричинила виокремлення спочатку формально-граматичної, а пізніше – функціонально-граматичної галузі – аспектології. Постійна увага дослідників до універсальної категорії аспекту, і особливо до однієї з її ідіотнічних реалізацій – категорії слов'янського виду є цілком умотивованою. На думку авторитетних аспектологів, конфлікт між “індивідуалізмом” лексики і “всеосяжністю” граматики – неодмінний наслідок обов'язкового характеру граматичних протиставлень, але саме аспект, через його найглибшу семантичність, доводить цей конфлікт до найбільшої гостроти [7, с. 30].

Помітна активізація аспектологічних студій упродовж двох останніх десятиліть стала передумовою об'єднання зусиль дослідників різних країн навколо розв'язання складних проблем аспектуальності й виду. Виявами такої інтеграційної тенденції є започаткування Міжнародного аспектологічного семінару на філологічному факультеті Московського державного університету імені Михайла Ломоносова, європейського колоквиуму “Семантика і структура слов'янського виду” під керівництвом краківського професора С.Кароляка, виокремлення аспектологічної підкомісії в складі граматичної комісії Міжнародного комітету славистів.

Однак відповіді тридцяти п'яти лінгвістів із тринадцяти країн світу на анкету Міжнародного аспектологічного семінару переконливо засвідчили: проблема адекватного наукового опису слов'янського виду не втратила гостроти й злободенності [5, с. 125–126].

Мета нашої розвідки – репрезентувати один із можливих варіантів розв'язання проблеми, зарахованої багатьма провідними аспектологами до найактуальніших, – створення динамічної моделі категорії аспектуальності, що враховує чинники всіх мовних рівнів і передбачає передусім вивчення взаємодії лексичного й видового значень, ролі контексту для опису виду, зв'язку виду з універсальним набором акціональних значень, репрезентованих у часткововидових функціях тощо [5, с. 125–129].

Створення такої моделі уможливлене передусім здійсненням комплексного функціонально-семантичного аналізу аспектуальності та встановленням на його ґрунті основних закономірностей категоризації аспектуальної семантики, її класифікації та репрезентації в сучасній українській літературній мові.

Вибір підходу до опису аспектуальності, який Дж.Лайонз назвав об'єктивістським [2, с. 342–343], зумовлений тим, що саме він, на нашу думку, уможлиблює найефективнішу реалізацію окреслених вище проблем, оскільки, на протипагу суб'єктивістському, акцентує увагу не так на погляді мовця на внутрішньочасову